

Jan Rath, De Centruumpartij en de deelraadsverkiezing van 16 mei 1984 te Rotterdam.

Uitgave 20. Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, Faculteit der Sociale Wetenschappen. Rijksuniversiteit te Leiden, 1985, 254 blz.

Steunend op een onderzoek dat van februari 1984 tot 1985 binnen het COMT dank zij een subsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en van de gemeente Rotterdam uitgevoerd werd, analyseert dit rapport de participatie van de migranten aan de Rotterdamse deelraadsverkiezingen van 16 mei 1984.

Met grote zorg wordt in al zijn componenten deze participatie geanalyseerd en o.m. het politiek klimaat (met voornamelijk de opkomst van anti-vreemdelingenpartijen), de kandidaatsstelling (in migrantenkandidaten bij Nederlandse partijen en eigen, autonome minderhedenpartijen), de campagne in de verschillende deelgemeenten, het stemgedrag en de verkiezingsuitslag. De lezer krijgt zo meteen een met empirische feiten onderbouwd overzicht van zowat alle facetten van de problematiek "gemeentelijk stemrecht van en voor migranten".

De volledigheid en de zorg waarmee deze analyse werd doorgevoerd maakt dat dit onderzoek zeker als een referentiewerk kan beschouwd worden voor al wie in Nederland of in Vlaanderen deze kwestie verder zouden willen bestuderen.

Bovendien moeten nog enkele merkwaardige resultaten gesignaleerd worden.

- Het optreden van de Centruumpartij heeft vele migranten gestimuleerd om aan het Nederlandse politieke leven deel te nemen. De Centruumpartij heeft met het verpolitieken van etnische minderheden zo'n krachtige reactie teweeggebracht dat migranten bij de verkiezingen voor deelraden te Rotterdam bijna even vaak als autochtone Nederlanders naar de stembus zijn gegaan. Deze betrekkelijke hoge opkomst van migranten is amper het resultaat geweest van inspanningen van de gevestigde partijen om migranten aan te spreken.

- Uit het onderzoek blijkt de opkomst van niet-Nederlandse kiezers in 1984 in vergelijking met de verkiezingen van 1980 te zijn verdrievoudigd, van 12% naar gemiddeld 40%, terwijl die van de autochtone Nederlanders in 1984 47% was en die van Surinamers en Antillianen slechts 26%. Verschillende factoren hebben die opkomst beïnvloed. Behalve de bedreiging door de Centruumpartij heeft ook het optreden van eigen kandidaten een gunstige invloed gehad op deze verrassende hoge opkomst van niet-Nederlanders.
- De rol van de voorlichtingscampagne van de overheid om niet-Nederlanders over het kiesrecht te informeren, is kleiner geweest dan velen hadden gehoopt. Kennis van het (deelgemeentelijke) politieke systeem heeft maar in beperkte mate het kiesgedrag bepaald. Uit het rapport blijkt bovendien dat de gevoerde campagne niet altijd aansloot bij het mediagebruik van de verschillende etnische groepen. Marokkanen bijvoorbeeld worden het best bereikt via de radio en Turken schriftelijk.
- De migranten die naar de stembus zijn gegaan, hebben voor het leeuwendeel op een Nederlandse partij gestemd, in Rotterdam meestal op de PvdA. Toch moet het gewicht van de etnische steun voor de verhoudingen in de deelgemeenteraad niet overschat worden. Autochtone Rotterdamers stemmen immers ook in meerderheid op de PvdA. De enige partij die tot op zekere hoogte de steun voor de PvdA heeft kunnen breken, is de Turkse minderhedenpartij Hakyol. De sleutel tot haar "succes" was het inspelen op gevoelens van etniciteit. Dit was trouwens tevens haar grootste handicap. De onderlinge verdeeldheid verhinderde het ontstaan van een brede aanhang en het verwerven van een zetel.
- Van de Nederlandse gevestigde partijen is de PvdA de enige partij geweest die migranten op een verkiesbare plaats heeft gekandideerd. Ze heeft dit niet alleen gedaan omdat ze hen hiervoor geschikt achtte, maar ook om redenen van solidariteit en stemmenwinst. De politieke partijen hebben zich overigens zeer passief getoond tegenover het etnische electoraat. Hoewel alle partijen zich voorstander betuigen van de integratie van minderheden in de Nederlandse samenleving, laten ze het nog teveel bij lippendiensten zodra het gaat om de integratie van deze bevolkingsgroepen in de partijen zelf.

- Initiatieven waren er wel van de kant van anti-fascisten, verscheidene politici en overheidsvoorlichters om de Centrumpartij van een stembusoverwinning af te houden. Uit het onderzoek is gebleken dat deze tegencampagne behalve de verwachte effecten, ook averechtse effecten heeft geressorteed die gunstig hebben uitgekapt voor de Centrumpartij. Ze behaalden in drie deelgemeenten toch zetels.

Zoals hier vroeger reeds vermeld, kan de onderzoeker in J. Raths studie én een model vinden om zijn eigen onderzoek uit te stippelen én een reeks resultaten die in andere landen en in andere omstandigheden wel eens zouden kunnen getoetst worden.

A. Martens.

Southall, A.; Nas, P.J.M.; Ansari, G., (eds), City and society. Studies in urban ethnicity, life-style and class.

Leiden Development Studies nr. 7, Institute of Cultural and Social Studies (University of Leiden), Leiden, 1985, 296blz.

De zevende aflevering van de Leiden Development Studies is het resultaat van een verdienstelijke poging om een stand van zaken op te maken m.b.t. het sociaal onderzoek naar de stedelijke problematiek.

Het boek - met een titel die geheel de lading dekt - wordt ingeleid door Aidon Southall. In kort bestek slaagt hij erin om de grote krachtlijnen te schetsen van het gevarieerde debat (tussen anthropologen en sociologen) inzake de aard van het fenomeen stad. In dezelfde bijdrage weidt de auteur uit over de historisch-theoretische achtergrond van, en de samenhang tussen de andere bijdragen uit deze reader. Een reader die men rustig als een staalkaart van het gangbare onderzoek terzake mag bestempelen.

Nas en van der Sande analyseren stedelijke leefstijlen in Nederland vanuit een biografische benadering. Guldin, Hannerz en Al-Haddad brengen verslag uit over hun ethnisch onderzoek respectievelijk in Hong-Kong, Nigeria en Koeweit. Trager heeft het over de stedelijke veranderingsprocessen in de streek van Yoruba (West-Nigeria). Goode bestudeerde in een stad in het Noordoosten van de Verenigde Staten innovatieprocessen bij de overschakeling in een supermarkt van traditionele tewerkstelling naar nieuwe vormen van tewerkstelling. Gupta van zijn kant analyseerde de rol, de organisatie en de relatienetwerken van de zgn. 'ardhatiyas' in de kleine steden in India. Ardhatiyas bemannen (in dit geval in de graansector) de tussenschakels tussen de boeren en de stedelijke verbruikers. Onder de titel 'Too much labor' ontleedt Boer vervolgens de 'grijze sector' van de economie in de Derde Wereld als een proces van informalisatie. In een laatste concreet onderzoeksverslag rapporteert Smollet omtrent het beleid tot integratie van stad en platteland in Bulgarije. In het slothoofdstuk werpt Southall het opnieuw over de theoretische boeg met een bijdrage over 'Steden en productiewijzen'.

Luc Goossens.

C. Lis, H. Soly en D. Van Damme, Op vrije voeten ? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914).

Leuven, Kritak, 1985, 240 blz, 595 F.

Om ontstaan en ontwikkeling van de verzorgingsstaat te verklaren, worden uiteenlopende wegen gevolgd. In hun bijdrage aan "Zorgen om de Verzorgingsstaat" (Tijdschrift voor Sociologie, 1984, 1-2 : 15-51) vermelden Lammertijn, Van Trier en Henderickx : functionalistisch georiënteerde benaderingen (zoals de burgerrechtsbenadering en het technologisch determinisme), pluralistische benaderingen (zoals het "nondecision-making" model en de corporatistische theorieën), neo-Marxistische benaderingen en de machtstechnologische benadering. Aan de basis van deze verscheidenheid liggen uiteenlopende antwoorden op twee vragen : is de verzorgingsstaat het resultaat van het handelen van maatschappelijke actoren of het resultaat van structurele contexten; is de verzorgingsstaat een volgende stap in de emancipatie van mens en maatschappij of is het een middel in de handen van maatschappelijke elites om de maatschappelijke werkelijkheid in hun voordeel te oriënteren.

Niet alleen de sociologen maar ook andere mens- en maatschappijwetenschappers, zoals historici, staan voor de onontkoombare keuze tussen deze uiteenlopende modellen wanneer ze het ontstaan en de ontwikkeling van de sociale politiek willen bestuderen - waarbij we de verzorgingsstaat als de meest recente variant van de westerse sociale politiek beschouwen. C. Lis en H. Soly zijn zich daarvan zeer bewust; in het inleidende hoofdstuk van "Op vrije voeten" lichten ze uitvoerig hun keuze toe voor een analysemodel dat zij "functionele analyse" noemen. Ze beklemtonen daarbij het onderscheid met een functionalistische analyse, wat overigens daardoor gewaarborgd wordt dat hun vraagstelling en verklaring duidelijk ingebed is in een neo-marxistische traditie : de keuze voor de "functionele" in plaats van voor de "structurele" variant is voor historici bijna onontkoombaar omdat ze anders het diachrone moment van de maatschappij buiten haakjes zouden moeten plaatsen.

Hun functionele analyse heeft als uitgangspunt dat sociaalpolitieke fenomenen op een of andere manier kunnen verklaard worden voor volgende drie factoren : de "nood" van een maatschappelijk systeem aan een probleemoplossende strategie : de belangen van de sociale groepering die met bepaalde bedoelingen tot een interventie overgaat en ten

derde de effecten van deze interventie op de verdere ontwikkelingen van dat maatschappelijk systeem. Van beslissend belang in de functionele verklaring is de vraag naar de effectiviteit van interventies: interventies zijn functioneel wanneer ze de positieve effecten hebben voor de interveniërende sociale groeperingen dat is: wanneer ze de belangen en de posities van die groepering ondersteunen. Een analysemodel dus dat een "sociologisch cynisme" (C.L. Kruithof in Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, 1986, 1 : 61-66) blootlegt.

Welke maatschappelijke ontwikkelingen hebben de Westeuropese elites ertoe aangezet om tot interventies over te gaan en zo sociale politiek tot stand te brengen? De sleutelfactor is de proletarisering of beter: die sociale gevolgen van proletarisering die niet voldoende door economische zelfregulering beheerst worden. Dan is er nood aan uitdrukkelijke (niet-economische) maatregelen. Het geheel van deze maatregelen vormt het terrein van de sociale politiek. Opmerkenswaard is wel dat de auteurs nergens een uitdrukkelijke definitie van sociale politiek geven maar zich beperken tot het aangeven van een aantal karakteristieken van sociale politiek, waaruit dan wel opgeemaakt kan worden dat sociale politiek een knooppunt is in een maatschappelijk krachtenveld van actoren, problematiseringen, interventies en resultaten.

Deze sociale politiek, die ontstaan door het proletariseringsfenomeen, draagt in de ogen van de auteurs dus zelf bij tot proletarisering van grote delen van de bevolking omdat ze niets anders kan dan dit proletariseringsfenomeen vervolledigen. Dit gebeurt volgens Lis en Soly in een drietal basisvormen naargelang van de economische, politieke en ideologische omstandigheden: deze vormen zullen in de maatschappelijke ontwikkelingen elkaar opvolgen. De contexten waarbinnen deze sociale politiek vorm krijgt zijn (achtereenvolgens) een context met een uitgebreide relatieve surplusbevolking, een context van recruterings van loonarbeiders en vorming van de moderne industriële arbeidersklasse en een context van bijna volledige proletarisering met de nadruk op de reproductie van loonafhankelijke arbeidskracht.

In het sociaalpolitieke veld zijn verschillende actoren actief, met eigen percepties en belangen; de uiteindelijke functionaliteit van sociale interventies is het resultaat van de wisselwerking van de gedragspatronen van alle betrokken groeperingen. Het gaat hier in de eerste plaats om de heersende klasse - beter, de diverse fracties van de heersende klassen met specifieke en gezamenlijke belangen - die hun sociaalpolitieke doelstellingen zo mogelijk via de staat zullen realiseren. Daarnaast spelen een belangrijke rol: de intellectuelen, die aan de

talrijke "sociale problemen" een globale interpretatie geven waardoor uiteenlopende belangen, percepties en doelstellingen in een omvattend vertoog geharmoniseerd worden; talrijke particuliere verenigingen en instellingen (zoals de kerk) en de zogenoemde middenklassen. Ook het proletariaat zelf heeft de sociaal-economische veranderingen en de sociaalpolitieke interventies niet passief ondergaan, maar ontwikkelde verschillende reacties en gedragspatronen tegenover deze fenomenen.

In de volgende hoofdstukken trachten de auteurs, op basis van deze theoretische uitgangspunten, een geschiedenis van de sociale politiek in West-Europa te schrijven. Een eerste deel (van de hand van Lis en Soly) bestrijkt de pre-industriële periode van het einde van de 15de tot het begin van de 19de eeuw; een tweede deel (van D. Van Damme) gaat van de industrialisering tot het begin van de 20ste eeuw (1914). In een inleidend hoofdstuk worden telkens bondig de proletariseringsprocessen geschetst (verbonden met "verarming" voor het pre-industriële deel en met "de sociale kwestie" voor de industriële periode) en de wijzen waarop de gevolgen daarvan tot "sociale problemen" en sociale politieken leidden.

In het eerste deel worden de jaren 1450 tot 1630 behandeld onder de titel "Onderhandhaving en loondruk", de periode van 1600/1650 tot 1750 onder "arbeidswang" en de periode 1750 tot 1850 onder "divergerende economische structuren en sociaal-politieke strategieën". Overheerst bij het ontstaan van de kapitalistische maatschappijvorm nog een bepaalde gemeenschappelijkheid tussen de afzonderlijke landen, dan zullen gaandeweg twee "modellen" ontstaan : het Engelse en het Franse. Daarom is het comparatieve perspectief dat de auteurs hanteren zo verhelderend. Vanaf 1750 vergelijken ze uitvoerig de situatie in Frankrijk en Engeland, waarbij de sociale politiek in de Zuidelijke Nederlanden als een soort van amalgaam van deze twee "modellen" wordt voorgesteld. In Engeland zal de sociale politiek geïnspireerd worden door de zorg om regulering van de arbeidsmarkt; in Frankrijk staat de handhaving van de openbare orde centraal in de bekommernis van de leidinggevende groeperingen. In de Zuidelijke Nederlanden moest de armenzorg zodanig georganiseerd worden dat hij naargelang van de plaatselijke omstandigheden ofwel kon dienen als een mechanisme ter regulering van de arbeidsmarkt ofwel als een instrument ter disciplineren van de lagere klassen. In een laatste hoofdstuk wijzen Lis en Soly op de grenzen van de sociale controle. Ze stellen vast dat uit de beschikbare informatie blijkt dat de sociaal-politieke strategieën en methoden die gedurende bestudeerde periode door de heersende klassen werden ontwikkeld, zelden de beoogde effecten sorteerden, namelijk het

onder controle houden van het proletariaat. De verklaring daarvoor vinden ze in een combinatie van drie nauw samenhangende factoren : de blijvende aanwezigheid van vele overgangsvormen tussen de relatief onafhankelijke, kleine warenproducent en de volledig geproletariseerde arbeiders waardoor voor "het proletariaat" talrijke ontsnappingsmogelijkheden bleven bestaan; het gebrek aan eensgezindheid tussen de verschillende fracties van de elite (bv. tussen regeerders, adellijke grootgrondbezitters, fabriekseigenaren die elk hun eigen belangen en doelstellingen hadden); het collectieve en individuele verzet van de zogenaamde lagere klassen zowel in het arbeidsproces als in het dagelijkse leven tegen het invoeren van een nieuwe maatschappelijke orde.

In deel 2 wordt door D. Van Damme de ontwikkeling van de sociale politiek behandeld vanaf het begin van de 19de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw. Onder invloed van de industrialisering gaat het proletariseringsproces in de 19de eeuw namelijk een specifieke vorm aannemen dat gemeenzaam "de sociale kwestie" wordt genoemd. Componenten van deze sociale kwestie zijn problemen ten gevolge van de complexe reallocatie van productie en arbeid, van de overgang naar de fabrieksarbeid (ondermeer de levensvoorwaarden) en van de bevolkingsconcentratie in de steden (de zg. stedelijke kwestie). De methoden die door de maatschappelijke elites gehanteerd worden ter sociale beheersing zullen blijven divergeren in functie van de economische, sociale politieke en ideologische context. In Engeland leidt de combinatie van toenemend verzet en de aandacht voor de reproductie van de fabrieksarbeiders tot een herinterpretatie van de "sociale kwestie" en tot het ontstaan van een strategie van sociale hervorming; in Frankrijk is het industrialiseringsproces niet van aard om de heersende klasse aan te zetten tot een ingrijpende heroriëntering van de sociale politiek en blijft deze beperkt tot de beheersing van de volksmassa's, de versterking van de familiale structuren en de handhaving van de politieke orde. In België zijn elementen van beide modellen aanwezig, wat te maken heeft met de tweeslachtige economische structuur : de belangrijke industriële ontwikkeling is geconcentreerd in enkele regio's, daarbuiten blijven landbouw- en plattenlandsnijverheid overwegen. Het gevolg is dat verschillende sociaalpolitieke krachtlijnen naast elkaar blijven bestaan.

De "versnellingsfase in de kapitalistische ontwikkeling" (van 1880 tot 1914) wordt ook voor de sociale politiek een cruciale periode. In alle Westeuropese industriestaten worden door de overheid sociale verzekeringsregelingen ingevoerd, al verschillen de specifieke beweegredenen van land tot land (herstel van de maatschappelijke harmonie, "national efficiency", vrijwaring van de politieke orde). Maar ook op andere

terreinen van de sociale politiek gaan de elites over tot een wettelijke regeling; een belangrijk terrein is dat van de hygiëne, de huisvesting en de stedenbouw : het geheel vormt de wortel van de hedendaagse verzorgingsstaat.

De invloed van deze strategieën en interventies gedurende de industrialisering, is zeer complex : zelfs de effecten op de gedragspatronen en culturen van de arbeidende klassen zijn niet eenduidig, omwille van de interne verscheidenheid van de arbeidersklasse. De sociale politiek heeft vooral serieuze uitwerking gehad wanneer ze aansluit op de overlevingsstrategieën van de arbeiders zelf, dat is : wanneer ze voor de arbeiders een zeker, weliswaar beperkt, belang heeft.

Dat we in deze bespreking zo uitvoerig aandacht besteden aan de inhoud van "Op vrije voeten" zegt voldoende over onze waardering voor dit essay. Met deze term duiden de auteurs zelf hun publicatie aan, wat er op wijst dat historici zich steeds wat ongemakkelijk voelen wanneer ze met algemene maatschappelijke ontwikkelingen bezig zijn, waarvoor ze dan noodzakelijkerwijze theoretische modellen moeten hanteren. Lis en Soly hebben op dit gebied nochtans reeds hun sporen verdiend, zonder dat ze daarvoor op wetenschappelijkheid - inbegrepen empirische onderbouwing - hebben ingeleverd : verwijzen we naar Armoede en kapitalisme in pré-industrieel Europa (Antwerpen en Amsterdam, 1980).

Uit "Op vrije voeten" blijkt in elk geval dat sociologen ongelijk hebben met hun verwaarlozing van de historische component van het maatschappelijk gebeuren. De auteurs tonen op overtuigende wijze aan dat er geen tegenstelling bestaat tussen een historische en sociologische studie van maatschappelijke toestanden : beide zijn niet enkel complementair, maar doordringen elkaar. "Door de sociale politiek over een lange termijn te bestuderen kunnen we zien welke factoren en belangen er telkens weer in het spel zijn en kunnen we in de verschillende discussies en tegenstellingen terugkerende elementen aanduiden" (Lis, Soly en Van Damme, 9). Een belangrijk stuk discussie rond de betekenis van het sociale beleid in de verzorgingsstaat is klaarblijkelijk enkel mogelijk omdat de moderne socioloog in hoge mate onwetend is over het verleden van de samenleving die hij bestudeert. Dat er daarover veel en ook voor sociologen relevant gewerkt is, blijkt alleen al uit de gecommenterde bibliografie van 32 bladzijden.

Jan Vranken.

Duby, Georges, De drie orden. Het zelfbeeld van de feodale maatschappij, 1025-1225.

Amsterdam-Brussel, Elsevier, 1985, 441 blz, 765 F.

Tuchman, Barbara, De trotse toren. Een portret van de wereld in de jaren 1890-1914.

Amsterdam-Brussel, Elsevier, 1985, 678blz, 765 F.

Het lijkt wel een bevestiging van de toepasbaarheid van de wet van de communicerende vaten in de maatschappelijke werkelijkheid : naarmate het vak geschiedenis van de onderwijsprogramma's afgevoerd wordt, neemt de belangstelling toe voor wat over het verleden van onze samenlevingen gepubliceerd wordt. Dat geldt niet enkel voor literatuur met historische inslag (genre "De naam van de roos") maar evenzeer voor serieuzere, wetenschappelijke werken : dat blijkt uit het succes van boeken als "De kathedraalbouwers" (Duby), en "Montaillou" (Le Roy Ladurie); "De waanzinnige 14de eeuw" van B. Tuchman vormt daarbij een randgeval tussen literatuur en wetenschap.

We zullen ons niet buigen over de vraag naar het waarom van dit succes, dat zo schril afsteekt tegen het onthaal dat sociologische publicaties te beurt valt. Schrijven historici dan zoveel beter ? Houden ze zich met beter herkenbare problemen bezig ? Of is het een vlucht uit de werkelijkheid van de crisis van deze dagen ? De boeken die hier voorliggen hebben van elk wat.

De drie orden

Georges Duby is zoals Le Roy Ladurie een exponent van de zg. "Annales"-historici, die zich verzetten tegen de traditonale evenementiële geschiedenis en in de plaats daarvan proberen om een meer structurele en globale geschiedwetenschap op te bouwen, dit in noodzakelijke samenwerking met andere mens- en maatschappijwetenschappen, zoals de demografie, de economie en de sociologie. In de jaren zeventig heeft de mentaliteitsgeschiedenis daarbij geleidelijk aan de bovenhand genomen op sterk kwantitatief georiënteerde economische, demografische en sociale geschiedenis die de vorige decennia primeerde. Mentaliteitsgeschiedenis ligt "op het snijpunt van de sociale organisatie en de mentaal-culturele sfeer, op de grens... van het collectief-bewuste en het collectief-onbewuste en (is) vooral een poging om de

mentale structuren van de lange duur te reconstrueren. De mentaliteitsgeschiedenis houdt zich vooral bezig met populaire ideeënstelsels, collectieve houdingen, religieuze gebruiken en levensgewoonten" (A.A. Van den Braembussche, Theorie van de maatschappijgeschiedenis. Baarn, 1985 : 104-105).

In "De drie orden" probeert Duby de oorsprong te achterhalen van de indeling van de feodale samenleving in drie standen : zij die bidden (de geestelijkheid), zij die strijden (de adel) en zij die werken; of juist : waarom men, tussen allerlei eenvoudige modellen die allemaal even bruikbaar zouden zijn geweest, nu juist dit model van de driedigheid heeft gekozen. Het terrein van zijn onderzoek beperkt hij tot Noord-Frankrijk, een maatschappelijk en cultureel homogene context, waarbinnen in de jaren 1024-1031 de twee teksten geproduceerd werden, waarin zulke driedeling van de maatschappij voor het eerst ter sprake komt. Het nieuwe is niet zozeer dat de samenleving beschreven wordt aan de hand van een driedeling, maar dat deze tot een trifunctionaliteit wordt verheven. Opdat een harmonieuze samenleving tot stand komt, moet een voortdurende uitwisseling van diensten gebeuren tussen deze drie groeperingen, die elk een eigen functie hebben.

Deze functionele driedeling wordt verantwoord door een beroep op allerlei gezagsargumenten, maar is in feite een antwoord op de maatschappelijke toestand van die tijd, gekenmerkt door politieke chaos. Enkel door het erkennen van een gezagsrelatie in driehoeksvorm, gebaseerd op noodzakelijke ongelijkheid en wederzijdse afhankelijkheid, kan een maatschappelijke orde tot stand worden gebracht die de hemelse benadert : zo stelden het de "ideologen" van die tijd.

De idee van trifunctionaliteit wordt vanzelfsprekend niet zomaar aanvaard door de betrokken maatschappelijke groeperingen : tegenstand komt ondermeer van de beweging van de monniken van Cluny en van rijkgeworden burgers. Pas op het einde van de twaafde eeuw, dus anderhalve eeuw na het formuleren van het ideaal, begint dit vorm te geven aan de maatschappelijke organisatie. Althans aan dit gedeelte van de bevolking dat rechtens van deze maatschappij deel uitmaakt : de "vierde stand" zal tot na de Franse revolutie moeten wachten om dit statuut te krijgen.

De betekenis van deze magistrale studie voor de hedendaagse socioloog ligt niet enkel daarin dat hij een gedetailleerde beschrijving krijgt van de sociale stratificatie van een feodale samenleving op haar hoogtepunt, maar tevens een inzicht in de wijzen waarop een ideologie gepro-

duceerd wordt vanuit de maatschappelijke structuren en op haar beurt aan die structuren vorm geeft. De bedachtzaamheid en grondigheid waarmee Duby te werk gaat kan daarenboven een voorbeeld zijn voor onderzoekers van het contemporaine gebeuren, temeer omdat deze ernst geen belemmering blijkt te zijn voor creativiteit in de wetenschappelijke denken en leesbaarheid van de neerslag daarvan.

De trotse toren.

De periode die B. Tuchman in haar boek beschrijft, is het "breukvlak van twee eeuwen" dat door Jan en Annie Romein in hun standaardwerk met die naam grondig geanalyseerd is. Tuchman voegt aan wat zij brengen weinig toe dat tot een betere kennis van deze periode kan leiden, behoudens dat ze een aantal personen en situaties op impressionistische manier tot leven wekt en dat de anecdotes die ze daarvoor gebruikt dikwijls beter de kern van de zaak duidelijk maken dan lange geleerde betogen. De ondertitel van het boek "een portret van de wereld" is ongetwijfeld niet gestolen : we denken daarbij aan het eerste hoofdstuk waarin ze, vertrekkend van "de laatste regering van de westerse wereld waarbij alle attributen van de aristocratie nog functioneel aanwezig waren" (Salisbury, 1895), een heerlijk portret brengt van het leven en de leefwereld van de Engelse aristocratie, de machtsoverdracht in de periode 1902-1911 komt in een later hoofdstuk aan bod. Zeer lezenswaard zijn ook het hoofdstuk over de strijd rond "de zaak Dreyfus" die Frankrijk in twee kampen verdeelt tussen 1894 en 1899, de schets van de ingrijpende vernieuwingen in de kunst in de periode 1890-1914 (vanuit een stuk van Richard Strauss' levensverhaal) en "de dood van Jaurès", een deprimerend verhaal over het onvermogen van menselijk handelen om "het noodlot" te keren.

Aanbevolen lectuur voor de socioloog die op een ontspannende manier zijn kennis van deze belangrijke periode uit de recente geschiedenis wat kleur wil geven, bijvoorbeeld tijdens de zomervakantie. Voor degenen die dieper willen graven : "Op het breukvlak van twee eeuwen" blijft ongeëvenaard voor wat de jaren rond de eeuwwisseling betreft.

Jan Vranken.

Mommaas, Hans, Werkloosheid en vrijetijd. Een voorstudie naar de organisatie van het alledaagse leven van werklozen.

Tilburg, Centrum voor Vrijetijdskunde, 1985, 380blz, 15gld.

Deze voorstudie voor een onderzoek naar de betekenis van de vrijetijdsbesteding van werklozen vormt het tweede deelrapport in het kader van een project naar "De betekenis van alternatieve vormen van vrijetijdsbesteding" dat uitgevoerd wordt binnen het "Centrum voor Vrijetijdskunde". Het eerste deelrapport bracht een sociaal-theoretische omschrijving van het fenomeen vrijetijd (zie TVS 1984, 4). Mede op grond van die omschrijving heeft een nadere formulering plaatsgevonden van de probleemstelling van het project, wat geleid heeft tot hogervermeld deelproject over de tijdsbesteding van werklozen.

Voor dit deelproject wordt hier een onderzoeksopzet ontwikkeld op grond van een literatuurstudie (hoofdzakelijk Nederlands van inslag); van de ontwikkeling van een conceptueel kader (geïnspireerd door het inzicht dat het alledaagse leven tot stand komt op het snijpunt van de biografie van de betrokkenen en de maatschappelijk-institutionele context waarin ze leven); van de analyse van de totstandkoming en de ontwikkeling van initiatieven voor en door werklozen en van de weergave van vijf diepte-interviews gevoerd met werklozen gericht op de reconstructie van hun biografie en de huidige organisatie van hun dagelijkse leven. Alle empirisch materiaal werd in de gemeente Tilburg verzameld.

Jan Vranken.